

Dr hab. prof. UR Ryszard Pęczkowski
Wydział Pedagogiczny UR
ryszard@ur.edu.pl

Funkcjonowanie klas łączonych w polskim systemie edukacji

W polskim systemie edukacji, a dokładniej rzecz ujmując, w jego podstawowym elemencie jakim jest szkoła, proces kształcenia może być realizowany w dwóch formach organizacyjnych. Pierwsza z nich, najczęściej występująca, to nauczanie w systemie klasowo-lekcyjnym, w którym jednostką organizacyjną jest oddział klasowy składający się z uczniów w tym samym lub zbliżonym wieku biologicznym, w którym nauczyciele, w toku 45-minutowej lekcji, realizują określony program, np. nauczania języka polskiego, matematyki, historii, języka obcego, itd., dla określonego poziomu nauczania, np. w klasie piątej szkoły podstawowej. Druga forma to system nauczania w klasach łączonych. Polega on na tworzeniu sytuacji, w której nauczyciel:

- w tym samym miejscu i czasie;
- pracuje z dwoma zespołami klasowymi;
- realizując dwa różne programy.

Nauczanie w klasach łączonych jest zjawiskiem występującym w polskim systemie edukacji od momentu, kiedy ten sposób organizacji procesu kształcenia uzyskał status rozwiązania prawnego. Dokonano tego w 1932 roku poprzez przepisy zawarte w tzw. *ustawie jędrzejewiczowskiej*. System nauczania w klasach łączonych stanowił i dalej stanowi istotny element organizacji systemu edukacji w Polsce. Świadczą o tym poniższe dane statystyczne.

Rok szkolny	Odsetek szkół z klasami łączonymi
1936/37	57,34%
1945/46	80,60%
1970/71	36,40%
1990/91	13,80%
1999/00	19,50%
2006/07	22,88%
2012/13	23,10%

Tab. 1. Odsetek szkół pracujących w systemie klas łączonych w Polsce.

Nauczanie w klasach łączonych, poza wymiarem ilościowym, ma także swój bardzo specyficzny, wymiar przestrzenny. Otóż regiony Polski północno – wschodniej, wschodniej oraz południowo – wschodniej to obszary o najwyższym wskaźniku szkół organizujących proces kształcenia w formie nauczania łączonego w klasach początkowych. Dane ilościowe dotyczące tego zagadnienia zawiera poniższa tabela.

Województwo	1999/2000	2006/2007	2012/2013
podlaskie	46,7	34,5	40,91
lubelskie	34,7	32,1	40,95
świętokrzyskie	32,4	29,4	37,52
warmińsko - mazurskie	20,8	19,1	26,17
podkarpackie	20,5	20,9	35,81
łódzkie	19,8	16,2	20,18
mazowieckie	19,6	20,9	22,74
wielkopolskie	17,4	16,5	21,03
opolskie	16,9	10,9	13,54
kujawsko - pomorskie	16,7	13,9	15,88
małopolskie	16,6	16,1	22,80
lubuskie	15,4	16,1	20,06
zachodniopomorskie	12,3	11,2	15,40
pomorskie	10,6	13,2	11,64
dolnośląskie	9,2	11,9	13,41
śląskie	8,1	10,3	12,67

Tab. 2. Odsetek szkół pracujących w systemie klas łączonych na przestrzeni lat 1999 – 2013 w poszczególnych województwach.

Nauczanie w klasach łączonych to ten segment systemu edukacji, który nigdy nie cieszył się sympatią władz oświatowych. Traktowane było jako zjawisko o charakterze negatywnym, które poddawano systematycznie procedurom sepizacji, tzn. podejmowano działania, których zasadniczym celem było przedstawianie zjawiska jako nieistotnego, które ma charakter marginalny, które pod wpływem

prostych zabiegów organizacyjnych zniknie z systemu. Egzemplifikacja tych działań jest fakt, iż nauczanie w klasach łączonych nie jest obecne w rozwiązaniach ustawowych, a jedynie w aktach wykonawczych i to formie bardzo ogólnej. I tak w rozporządzeniu MEN w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych z 1999 roku w § 4 stwierdza się: *„Jeżeli, w wyjątkowych przypadkach, w szkole organizowane jest nauczanie w klasach łączonych dyrektor dostosowuje ramowy plan nauczania z uwzględnieniem możliwości pełnej realizacji przyjętych programów nauczania. Dopuszcza się możliwość połączenia zajęć oddziałów przedszkolnych dla dzieci sześciolletnich z zajęciami uczniów klasy pierwszej sześciolletniej szkoły podstawowej”* (Dz. U. z 1999 r., nr 14, poz. 12). Kolejny dokument to rozporządzenie MEN w sprawie ramowych statutów publicznego przedszkola oraz publicznych szkół z 2001 roku, gdzie w § 5, ust. 7, załącznika nr 2 ustawodawca dopuszcza możliwość organizacji nauczania w klasach łączonych w szkołach podstawowych, działających w szczególnie trudnych warunkach demograficznych lub geograficznych, przy czym możliwość ta musi być zapisana w statucie szkoły (Dz. U. z 2001 r., nr 61, poz. 624, z późn. zm.). W ramowym statucie dla gimnazjum oraz liceum ogólnokształcącego takiej możliwości nie ma. Ostatnie rozstrzygnięcie pochodzi z 2002 roku, gdzie w nowelizacji rozporządzenia w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych dopuszczono możliwość nauczania w klasach łączonych, przy czym dyrektor szkoły zobowiązany jest do dostosowania ramowych planów nauczania do zaistniałej sytuacji – *łączenia klas* – z uwzględnieniem możliwości pełnej realizacji przyjętych programów. Jednocześnie ustawodawca stworzył możliwość łączenia zajęć oddziałów przedszkolnych dla dzieci sześciolletnich z zajęciami uczniów klasy pierwszej szkoły podstawowej (Dz. U. z 2002 r., nr 15, poz. 142, z późn. zm.).

Kolejny obszar funkcjonowania klas łączonych, który od zawsze stanowił ogromny problem, to sposób subwencjonowania szkół. Jest on bardzo niekorzystny dla szkół pracujących w systemie klas łączonych. Wynika on z obowiązującego algorytmu naliczania części oświatowej subwencji ogólnej jednostki samorządu terytorialnego.

Jednym z podstawowych problemów nauczania w klasach łączonych są stereotypy, jakie przez lata zostały zbudowane wokół tej formy organizacji procesu kształcenia. Do najczęściej formułowanych należą stwierdzenia, że nauczanie w klasach łączonych oznacza:

- niski poziom efektywności kształcenia;
- wysokie koszty kształcenia;
- nauczyciele pracujący w klasach łączonych to kadra o niskim poziomie kwalifikacji zawodowych oraz negatywnym stosunku do podnoszenia i doskonalenia własnych kwalifikacji;
- realizacja procesu kształcenia w klasach łączonych odbywa się w szkołach o niskim poziomie infrastruktury dydaktycznej.

Żaden z tych stereotypów nie znajduje potwierdzenia w codziennej rzeczywistości. Szczegółowe uzasadnienie tej tezy można odnaleźć w opracowaniu mojego autorstwa pt. *„Funkcjonowanie klas łączonych w polskim systemie edukacji”* (Rzeszów, 2010). Pragnę zwrócić uwagę jedynie na dwa

elementy. Pierwszy dotyczy niskiego poziomu efektywności kształcenia. Systematyczna diagnoza tego obszaru funkcjonowania klas łączonych dowodzi, że cechą charakteryzującą tę formę organizacji procesu kształcenia, jest systematyczny wzrost w porównaniu z efektywnością kształcenia w wiejskich i miejskich szkołach, które nie pracują tym systemem (tab. 3).

Etap badania	Klasy łączone		Klasy jednorodne Szkoła wiejska		Klasy jednorodne Szkoła miejska	
	Średnia	%	Średnia	%	Średnia	%
1995/96	22,05	56,54	23,50	60,25	26,34	67,57
1998/99	24,36	62,46	23,98	61,49	25,54	65,26
2002/03	25,46	65,28	24,50	62,82	25,44	65,23
2005/06	24,71	63,28	23,45	60,12	25,19	64,59
2011/12	26,12	66,89	22,45	57,56	24,56	62,97

Tab. 3. Efektywność edukacji językowej uczniów klas III szkoły podstawowej z uwzględnieniem formy organizacji procesu kształcenia oraz środowiska funkcjonowania szkoły.

Drugi element to koszty kształcenia. Średni koszt kształcenia ucznia w szkole prowadzącej nauczanie w klasach łączonych jest wyższy, w zależności od regionu i wynosi od 20 do 60 %. Szczegółowa analiza poszczególnych składników kosztów tych szkół wskazuje jednoznacznie, że wysokie koszty kształcenia w tych szkołach nie są cechą przynależną wyłącznie tej formie realizacji procesu kształcenia. Główna przyczyna tkwi w niewłaściwej strukturze zatrudnienia.

Nauczanie w klasach łączonych nie jest złem koniecznym, nie ma charakteru zjawiska negatywnie wpływającego na funkcjonowanie polskiego systemu edukacji. Pomimo podejmowania przez władze oświatowe różnorodnych działań legislacyjnych, administracyjnych, programowych, organizacyjnych, itp., nauczanie w klasach łączonych jest obecne w polskiej szkole, a wszelkie tezy o konieczności jego likwidacji należy zaliczyć do kategorii niespełnionych życzeń. Jest ono naturalną konsekwencją dokonujących się procesów demograficznych oraz uwarunkowań osadniczo-przestrzennych. Nie jest zjawiskiem przejściowym, ale na trwałe wpisało się w strukturę polskiego systemu edukacji. Zatem należy je traktować jako rozwiązanie niezbędne do funkcjonowania wielu szkół w Polsce, i powinno stanowić narzędzie obrony małych szkół przed ich likwidacją. Jak wskazują bowiem doświadczenia wielu regionów w Polsce, likwidacja szkoły to nie tylko źródło konfliktów w społecznościach lokalnych, ale nade wszystko to początek procesów degradacji społecznej lokalnego środowiska, a w perspektywie 5 – 10 lat śmierć środowiska, w którym funkcjonowała zlikwidowana szkoła. System nauczania w klasach łączonych jako formy organizacyjnej pracy szkoły może uratować istnienie wielu małych szkół. Nie należy bać się wdrażania tego systemu do szkół, w których zbyt mała liczba uczniów uniemożliwia funkcjonowanie systemu klasowo-lekcyjnego w tradycyjnym ujęciu. System ten może

nie tylko uchronić szkołę przed jej likwidacją, ale też uchronić nauczycieli przed utratą miejsc pracy, a uczniom stwarza przyjazne warunki nauki szkolnej, w naturalnym otoczeniu społecznym, bez konieczności dowożenia uczniów (to też kosztuje) do innych szkół i zmagania się z patologiami szkolnymi (przemoc i agresja) występującymi w dużych szkołach.